

Leszek A. Wierzbicki, *O zgodę w Rzeczypospolitej. Zjazd warszawski i sejm pacyfikacyjny 1673 roku*, wyd. UMCS, Lublin 2005, ss. 328.

W ostatnich latach historiografia polska wzbogaciła się o kilka poważnych rozpraw naukowych i publikacji źródłowych, dotyczących szeroko rozumianych dziejów panowania króla Piasta - Michała Korybuta Wiśniowieckiego (1669 - 1673), pozostających dotychczas na uboczu głównych zainteresowań naszych badaczy. Tym bardziej cieszą zatem owe dokonania, iż autorami wspomnianych opracowań i artykułów naukowych są głównie młodzi historycy, z kilku wybranych ośrodków akademickich - m.in. krakowskiego, wrocławskiego oraz lubelskiego, ale posiadający już znakomitą orientację w zawilej problematyce politycznej i ustrojowej Rzeczypospolitej szlacheckiej ostatnich dziesięcioleci XVII w.

Z tym większą satysfakcją należy przyjąć obszerną i rzetelną pracę Leszka Andrzeja Wierzbickiego o zjeździe warszawskim konfederatów gołębskich i o sejmie pacyfikacyjnym w 1673 r., stanowiącą konieczne wręcz uzupełnienie dotychczasowego dorobku krajowej historiografii. Warto dodać, iż Autor recenzowanej pracy, młody historyk ze środowiska lubelskiego, dał się już poznać, jako autor cennych artykułów naukowych, opublikowanych w ostatnich latach, a dotyczących zagadnień ustrojowych „doby Michała Korybuta Wiśniowieckiego”.

Rozprawa, pod znamienym, ale jakże trafnym, tytułem „O zgodę w Rzeczypospolitej”, oprócz rozważań wstępnych i końcowych, aneksów oraz bibliografii, obejmuje trzy obszernie rozdziały merytoryczne. Rozdział I (pt. „Widmo wojny domowej”) składa się z trzech podrozdziałów i omawia kondycję państwa polskolitewskiego w latach 1669 - 1672 i konsekwencje polsko-osmańskich działań wojennych w 1672 r., dalej dzieje konfederacji gołębskiej i dwóch konfederacji wojskowych, a ponadto postawy ówczesnej szlachty i elit politycznych. Rozdział II (pt. „Generalny zjazd warszawski”) omawia, również w trzech podrozdziałach, genezę i przebieg zjazdu konfederackiego w Warszawie, sporo miejsca Autor poświęcił także rokowaniom z malkontentami w Łowiczu i analizie „porozumienia między zwaśnionymi stronami”. Rozdział III (pt. „Sejm pacyfikacyjny 1673 roku”) dotyczy starań posłów Wielkiego Księstwa Litewskiego o wprowadzenie w życie własnych projektów politycznych, omówienia wszystkich uchwalonych wówczas konstytucji

sejmu pacyfikacyjnego, wreszcie ówczesnych przygotowań państwa polsko-litewskiego do przyszłej wojny z Imperium osmańskim.

Konstrukcja opracowania została zaproponowana przez Autora w sposób prawidłowy, co szczególnie uwidacznia się w chronologicznym opisie analizowanych wydarzeń w ówczesnym państwie polsko-litewskim w latach 1672 i 1673, i co warto podkreślić, ukazanych również na tle europejskim. Niekiedy Autor wyłamuje się z przyjętej przed siebie zasady, jak w przypadku opisu debat na temat planów i przygotowań państwa do wojny z Imperium osmańskim, jednak waga i znaczenie owej problematyki dla bezpieczeństwa ówczesnej Rzeczypospolitej całkowicie usprawiedliwia koncepcję i konstrukcję studium Leszka A. Wierzbickiego.

Bardzo interesująco wypadły także aneksy zaproponowane przez Autora, gdzie umieszczono wykazy uczestników obrad zjazdu warszawskiego i sejmu pacyfikacyjnego, stanowiące niezbędne uzupełnienie omawianej problematyki badawczej. Przy tego typu opracowaniach naukowych niezbędny jest również indeks nazwisk, a ten zamieszczony w recenzowanej książce podnosi jej walory merytoryczne i dokumentacyjne.

Przyjrzyjmy się ponadto bibliografii, zawierającej obszerny i bogaty zestaw źródeł rękopiśmiennych i drukowanych oraz opracowań, i tych starszych, i tych bardziej aktualnych. Leszek A. Wierzbicki dokonał imponującej wręcz kwerendy archiwalnej i bibliotecznej w wielu krajowych placówkach, a więc w Warszawie, Krakowie, Wrocławiu, Poznaniu, Gdańsku, Lublinie, Kórniku i w Płocku, korzystając z 17 archiwów i bibliotek, w tym wykorzystał kilkadziesiąt zespołów źródeł rękopiśmiennych, i tych znanych już w literaturze przedmiotu, i tych nowych, wprowadzając je do obiegu naukowego, co stanowi dodatkowy atut recenzowanej pracy Leszka A. Wierzbickiego.

Zaprezentowana kwerenda wyczerpuje zatem jej podstawowy zrąb dokumentacyjny, bowiem Autor zanalizował wszystkie zachowane diariusze sejmowe, przebogate materiały sejmikowe, dalej archiwa rodowe, a także bogaty zasób korespondencji z lat 1672 – 1673. Ponadto odnalazł i wykorzystał materiał dokumentacyjny dla poznania ówczesnego stanowiska politycznego dworów europejskich wobec ówczesnych wydarzeń politycznych w Rzeczypospolitej. Wątpliwości recenzenta budzi jedynie fakt, iż Leszek A. Wierzbicki nie dokonał kwerendy w (wybranych) archiwach i w bibliotekach zagranicznych, nie skorzystał ponadto z zachowanych egzemplarzy ówczesnej prasy europejskiej, chociaż z drugiej strony braki te w żaden sposób nie umniejszają walorów naukowych recenzowanej pracy.

Wypada się zgodzić z opinią badaczy tego okresu, iż praca Leszka A. Wierzbickiego stanowi „gruntowne omówienie tego okresu rządów Michała Korybuta Wiśniowieckiego”, a więc wybranego okresu dziejów XVII -wiecznej Rzeczypospolitej, gdy narastanie głębokiego kryzysu politycznego (ustrojowego) państwa polsko-litewskiego doszło do punktu szczytowego, narażając jego bezpieczeństwo na podwójne zagrożenie, wewnętrzne (rywalizacja pomiędzy królem a opozycją) i zewnętrzne (ofensywa wojsk Imperium osmańskiego). Autor w umiejętny sposób, i na rzetelnej bazie źródłowej, opisuje i analizuje ten właśnie stan Rzeczypospolitej i

postawy społeczeństwa, prawidłowo analizując rolę członków elit politycznych, znaczenie wojska w rozgrywkach wewnętrznych, czy też problem „wojny domowej” 1672/1673 r. Szczególnie interesujące są rozważania Autora nad ówczesną postawą malkontentów, możliwością wybuchu kolejnej wojny domowej, czy nawet projektami rozbioru Rzeczypospolitej, ujawniającymi się tak samo wewnątrz, jaki na zewnątrz, państwa polsko-litewskiego.

Zgadzamy się także z opinią Leszka A. Wierzbickiego, iż poważną rolę w doprowadzeniu do pacyfikacji w kraju odegrała kwestia „wojny tureckiej”, bowiem szlachta już podczas obrad zjazdu warszawskiego wyraziła opinię o konieczności kontynuowania wojny z Imperium osmańskim, zaś do jej skutecznego prowadzenia niezbędna była „zgoda wewnętrzna”, a zatem brak przyzwolenia szlachty na ratyfikowanie warunków traktatu buczackiego oznaczał w konsekwencji podjęcie działań wojennych, tym samym widoczny wzrost znaczenia wojskowego, i politycznego, hetmana wielkiego koronnego, Jana Sobieskiego, który bazując na owej „pacyfikacji” winien doprowadzić do pokonania wojsk tureckich i odzyskania utraconych ziem.

Jedynie opinia Autora, iż na początku 1673 r. Rzeczpospolita specjalnie „grała na zwłokę” wobec Stambułu, aby sprowokować Imperium osmańskie do „wszczenia kroków wojennych przez sułtana” może być powodem do dyskusji - recenzent stoi raczej na stanowisku, iż jednoznaczne odrzucenie ratyfikacji traktatu buczackiego przez polską i litewską szlachtę i nawiązanie bliższych stosunków politycznych pomiędzy Warszawą a Moskwą były powodami do podjęcia przez sułtana aktywnych „kroków wojennych”. Sama Rzeczpospolita pozbawiona praktycznie sił zbrojnych musiała rzeczywiście „grać na zwłokę”, by zyskać odpowiedni czas na realizację przygotowań wojennych. Wiemy jednak, iż w 1673 r. wojna ta była już dla Stambułu kwestią drugorzędną, gdyż Osmanie bardziej obawiali się zagrożenia ze strony Rosji czy Persji, zaś na „froncie podolsko-mołodawskim” zaplanowali jedynie działania o charakterze defensywnym.

W *Zakończeniu* swojej pracy Leszek A. Wierzbicki zanalizował dorobek sejmików posejmowych, jak również opisał korzyści polityczne, jakie stały się udziałem członków ówczesnej elity władzy, prezentując także pogląd o braku przywódców szlacheckich, którzy wprawdzie zdołali wspólnie „obronić swojego króla”, ale nie potrafili „naprawić swego państwa”. Podobna postawa była charakterystyczna, zdaniem Autora, także dla wielu magnatów, chociaż oznaką ich patriotyzmu było zawieszenie, przynajmniej czasowe, ostrej rywalizacji z dworem królewskim na gruncie politycznym.

Owe tezy Leszka A. Wierzbickiego przekonują recenzenta, chociaż należy tutaj także wspomnieć, iż wydarzenia lat 1672-1673 jeszcze bardziej pogłębiły spór pomiędzy szlachtą a magnaterią, którego przejawy były już widoczne parę lat wcześniej, podczas elekcji Michała Korybuta. Stąd też widoczna rywalizacja między szlacheckimi a magnackimi reformatorami o zwycięstwo w tej wojnie „na pióra”, znaczne trudności w sprecyzowaniu jasnej koncepcji zmian politycznych

(ustrojowych), a także i wojskowych, wyrażane zapewne w zbytnim upolityczeniu projektów reform państwa polsko-litewskiego.

Praca Leszka A. Wierzbickiego o zjeździe konfederackim i o sejmie pacyfikacyjnym w 1673 r. stanowi bardzo poważne uzupełnienie odradzającej się po wielu latach milczenia „historiografii doby Michała Korybuta”. Jest ona bowiem studium rzetelnym i gruntownym, zaś zaprezentowana baza dokumentacyjna oraz naukowy tok wywodów Autora pozwalają Czytelnikowi na dogłębne zapoznanie się nie tylko z postawami politycznymi ówczesnej elity, czy z mechanizmami ustrojowymi państwa, ale przede wszystkim ze zmianą mentalności szlachty i magnaterii, które wobec silnego zagrożenia politycznego i militarnego dały wyraz w daleko idącej postawie patriotycznej w 1673 r.

Marek Wagner
(Akademia Podlaska, Siedlce)